

Վ. Գ. ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՆՈՐԱՀԱՅՏ ԲԱՌԵՐ «ՅԱՅՍՄԱՌՈՒՐՔ»-Ի ՄԵՋ

Հայ Առաքելական Եկեղեցու ծիսական հինգ կարևոր ժողովածուներից է «Ծայսմաւորք»-ը: Նրանում տեղ են գտել տարբեր դարերում գրված վարքեր ու հիշատակություններ, ինչպես նաև թարգմանություններ, որոնք ավելի հին են համարվում: Ժողովածուն կազմող հեղինակները ևս հայտնի են տարբեր ժամանակներից (Տեր Իսրայել, Կիրակոս վրդ. Արևելցի, Գրիգոր Ծերեմց խլաթեցի և ուրիշներ):

Ըստ «Նոր բառգիրք հայկազենա լեզուի» (հհ. 1-2, Վենետիկ, 1836-1837, այսուհետև՝ ՆՀԲ) աշխատության հեղինակների՝ ժողովածուի «շարադրության ոճը (իմա՝ լեզուն - Վ. Հ.) ամբողջովին պարզ է և հետագա (դարերի լեզվին բնորոշ)», այլև ժողովածուի նյութերը «բառացի ընդօրինակված (են) միայնցից՝ ինչ-ինչ փոփոխմամբ, կրճատումով և հավելումով» (ՆՀԲ, հ. 1, էջ 16):

Մի առիթով «Ծայսմաւորք»-ից նյութեր քաղելիս և թարգմանելիս մեր ուշադրությունը գրավեցին Սրբոց Թարգմանչաց վերաբերյալ հատվածներում հանդիպող որոշ բառեր: Վերջիններս ստուգեցինք հիշյալ «Հայկազյան բառարանի», ինչպես նաև մրա հիման վրա կազմված ու մրան հավելյալ բառահոդվածներ պարունակող «Առձեռն բառարան հայկազենա լեզուի» (2-րդ տպագր., Վենետիկ, 1865, այսուհետև՝ ԱԲ) տվյալներով, և պարզվեց, որ որոշ նյութեր (բառեր) հիշյալ բառարաններից կա՛մ բացակայում են առհասարակ, կա՛մ այլ կերպ են մշակվել դրանցում:

«Ծայսմաւորք»-ի մեջ Սրբոց Թարգմանչաց նվիրված գործերը ընդամենը հինգն են՝ ա) «Թիշատակ վարուց մահուան Սրբոյն Հայրապետին Սահակայ Պարթևին մերոյ» (Նաւասարդ Լ, սեպտեմբեր Թ, էջ 73-76), բ) «Թիշատակ Սրբոց Թարգմանչացն Սահակայ և Մեսրոպայ և աշակերտաց մոցա» (Հոռի Ը, սեպտեմբեր ԺԷ, էջ 93-95), գ) «Գիւտ գրոյն Հայոց, որ ի Բալու» (Տրե ԺԷ, մոյսեմբեր ԻԵ, էջ 269-271), դ) «Թիշատակ Սուրբ Հօրն մերոյ վարդապետին Մեսրոպայ» (Մեհենկի ԺԳ, փետրվար ԺԹ, էջ 499-501) և ե) «Վարք և յիշատակ Սրբոյն Սահակայ» (Մարերի ԻԲ, մայիսի ԻԹ, էջ 778-779):

Ասեմք նաև, որ Հ. Աճառյանը ժամանակին «Հայոց գրերը» գրքում (վերահրատ., Երևան, 1984, էջ 294) սրանցից՝ նշում է միայն չորսը (մեր թվարկածի առաջին չորսը՝ բաց թողնելով 5-րդը): Իսկ մեկ այլ տեղում (էջ 85) երբ խոսում է հայոց գրերին առնչվող հին աղբյուրների շուրջ, իբրև 25-րդ աղբյուր է հիշատակում «Ծայսմաւորք»-ը, որում եղած հիշյալ չորս գործերին ավելացնում է նաև այն, որ է «Վարք և յիշատակ Սուրբ Հայրապետին մերոյ Մաշտոց վարդապետին» (Սահմի Դ, հոկտեմբեր ԺԳ), այն է՝ Մաշտոց Եղիվարդեցի Կաթողիկոսին վերաբերող հատվածը:

«Ծայսմաւորք»-ի հիշյալ հատվածներից մեր քաղած բառերը մեկ տասնյակ են: Եվ իբրև ընդհանուր դիտողություն, հարկ ենք համարում նշելու հետևյալը: Նախ՝ այդ բառերի մի մասը չենք գտնում ՆՀԲ-ում և ԱԲ-ում, որն ինքնին

ուշագրավ է: Երկրորդ՝ կամ այնպիսի բառեր, որոնք բացակայում են ՆՀԲ-ից, բայց հասկանալի պատճառներով առկա են ԱԲ-ում, այսինքն՝ վերջինիս մեջ դրանք հավելում են կամ լրացում: Երրորդ՝ այդ բառերից մեկ-երկուսը ՆՀԲ-ում վկայակոչվում են կա՛մ հետին հեղինակների, կա՛մ միայն «Թայսմաուրք»-ի տվյալների հիման վրա: Եվ չորրորդ՝ որոշ բառերի դեպքում գործ ունենք բառի-մաստալին մոր կիրառությունների հետ, որպիսիք չեն մատնանշվում ՆՀԲ-ի մեջ:

Այդ և մնացած կարգի բառերը մոտություն են ոչ թե առհասարակ, այլ այն նկատառումով, որ ինչ-ինչ պատճառներով դուրս են մնացել գրաբարի ամենաընդարձակ բառարաններից (թեև դրանց մի մասը գտնում ենք, օրինակ, ԱԲ-ում): Ուստի որոշակի պայմանականությամբ է, որ այդպիսի բառերը համարում ենք մոր:

Իսկ ճշմարտությունն այն է, որ դրանք ժամանակին գործածական են եղել կամ կազմվել են որևէ առիթով, ընդ որում՝ տարբեր (այս դեպքում՝ «Թայսմաուրք»-ի հիշյալ հատվածների) հեղինակների ձեռքով: Դրանք այդ ժամանակից էլ սկսած հայտնի բառեր են, սակայն թե՛ ՆՀԲ-ի (մասամբ՝ ԱԲ-ի) հեղինակների և թե՛ հետագա հայերենագետների կողմից չեն արժանացել որևէ ուշադրության՝ հատկապես հայոց լեզվի բառապաշարի պատմության տեսակետից: Եվ ըստ այդմ մնացած իրողությունները հավաստիորեն պիտի կոչվեն չբառարանագրված, իսկ պայմանականորեն՝ մորահայտ բառեր: Ի դեպ՝ եթե նույնիսկ հետազոտողներն այդ բառերին՝ ուղենային անդրադառնալ մաս մասիկներով, ապա այդ պարագայում ևս դրանք պիտի կոչվեին մորահայտ (մեղ իմաստով՝ մոր) բառեր, իսկ ավելի հետագա ուսումնասիրողներն համար դրանք արդեն կլինեին ոչ թե մորահայտ, այլ բառագիտորեն ուսումնասիրված բառային միավորներ:

Այնուհետև, հայ եկեղեցական գրականության բառապաշարի տեսակետից այդ կարգի բառերի վերահանումն այսօր բավականին կարևոր է, և առաջիկայում ևս կարելի է քննության առնել «Թայսմաուրք»-ի ողջ բառամթերքը: Իսկ սա արժեքավոր կլինի նրանով, որ որոշակի գաղափար կունենանք այն մասին, թե ինչ բառեր են կազմվելիս եղել ժամանակի հոգևոր և մտավոր պատկերացումների ստույգ անվանման նպատակով: Եվ առհասարակ գրաբար հայերենով մեզ հասած հոգևոր գրականության յուրաքանչյուր բառ, ամեն մի նախադասություն պիտի հասկանալի լինի ըստ ամենայնի, ամհրաժեշտության դեպքում՝ թարգմանվի ստույգ, ըստ էության և ոչ թե ըստ երևույթին, մոտավորապես:

Ստորև առանձին-առանձին անդրադառնում ենք այդ բառերին:

1. Անապատաւոր («անապատական, անապատի բնակիչ»): Ածանցավոր այս բառը (անապատ-աւոր) գտնում ենք թե՛ ՆՀԲ-ում (հ. 1, էջ 110) և թե՛ ԱԲ-ում (էջ 42), սակայն միայն մեկ՝ ԶԼ. կթ., այն է՝ Մաշտոց Եղիվարդեցու աշակերտ Հովհաննես Կաթողիկոսի (Թ-Ժ դդ.) Պատմագրությունը երկի վկայակոչումով. «Թաշխարհի գոլով՝ և իբրև զանապատաւորս ընդ կարգ աշխարհի անցանէր»: Բառը կիրառված ենք գտնում ման «Թայսմաուրք»-ի մեջ (էջ 74, մաս 298 և այլն), որ լրացնում է ՆՀԲ-ի վկայության թիվը, և առայժմ չենք կարող ասել, թե այդ երկու վկայությունից որն է ժամանակով ավելի նախնական. «Եւ մոքօք հանապազորդ զպաշտօնն իւր կատարէր առաւել, քան զանապատաւորսն» (Թայսմ., էջ 74): Այս հատվածը մոտ է Մովսես Խորենացու հետևյալ նախադասությանը. «Որովք մշտնջենաւոր պաշտամամբ կատարէր զկանոնն, որպէս գայնս, որք յանապատսն էին» (Խոր., էջ 320):

Անապատաւոր բառի կազմությունը միանգամայն պարզ է. այն մակբայ է, որ հոմանիշ է անապատական ածականին, որոնք և կարող էին գործածվել

իրեն գոյական՝ նշելու «անապատի բնակիչ, ճգնափոր, անապատում ապրող ճգնափյաջ անձ, նվիրյալ» իմաստները:

2. Աստուածամկար («Աստծու պատկերն ունեցող»): Այս բառը չենք գտնում ՆՀԲ-ում (Ռ. 1, էջ 327), սակայն բերվում է ԱԲ-ում (էջ 125), որտեղ նշվում է, որ բառն ունի «Աստծով նկարված» իմաստը: Եվ քանի որ ԱԲ-ն առհասարակ չի տալիս որևէ բառի, ինչպես և աստուածամկար-ի համար վկայություն, ուստի այն ադունեմենտ պիտի վկայակոչվի «Յայսմաւորք»-ի հիշյալ հատվածի հիման վրա: Իսկ այստեղ բառը գործածվում է իրեն էջմիածնի կաթողիկեի բնութագրիչ բառ. երբ հարց է ծագում, թե Սուրբ Մեսրոպին որտեղ պիտի հուղարկավորեն, վեճ է լինում. «Եւ կէսքն ասեի՜ն՝ թաղել զնա ի նմին քաղաքի ընդ հովանեաւ հոյակապ և աստուածամկար Սուրբ Գրիգորաշէն կաթողիկէ էջմիածնին» (Յայսմ., էջ 237):

Բառը կազմությամբ բարդ է՝ բաղադրված Աստուած և մկար («տեսիլ, պատկեր, կերպ և այլն») բառերով: Բառակազմությունը միանգամայն սովորական է, իսկ իմաստը՝ լրիվ ընկալելի (հմտ. աստուածապատկեր, աստուածակերպ, աստուածատեսիլ և այլն): Ուստի «Յայսմաւորք»-ի հիշյալ հատվածի հեղինակն իրավամբ ազատ է եղել նոր բառաձև կերտելու գործում՝ հիշյալ բառափոխը իմաստաբանորեն համալրելով ևս մեկ բառով:

3. Արիւնամերձ («արենակից, ազգական»): Կազմությամբ բարդ այս բառը (արիւն-ա-մերձ) չուենք ՆՀԲ-ն և ԱԲ-ն, իսկ իմաստով միանգամայն հասկանալի է. «Եւ ասաց զտեքնութիւնն իւր, զոր ունէր առ սուրբն վասն ազգականութեանն և արիւնամերձ գոլոյն» (Յայսմ., էջ 74): Բառակազմորեն այդ բառին մոտ է արիւնակից («ազգակից») բառը, և դրանք լայն առումով էլ նույն իմաստն ունեն: Ուստի «Յայսմաւորք»-ի հիշյալ հատվածի հեղինակին գրեթե ոչինչ չի խանգարել նոր բառ կազմելու համար:

4. Գրիգորաշէն («Ս. Գրիգորի շինած՝ կառուցած»): Այս բառը գործածված ենք տեսնում նույն հատվածում, ինչ աստուածամկար բառը՝ հանդես գալով իրեն Ս. Էջմիածին բառի լրացում. «Եւ կէսքն ասեի՜ն՝ թաղել զնա ի նմին քաղաքի ընդ հովանեաւ հոյակապ և աստուածամկար Սուրբ Գրիգորաշէն կաթողիկէ էջմիածնին» (Յայսմ., էջ 237):

Բառը չենք գտնում ՆՀԲ-ում և ԱԲ-ում: Այն բաղադրված է գոյականական և քայական բաղադրիչներով՝ արտահայտելու որոշչային քերականական իմաստ, իրեն լրացում Ս. Էջմիածին հատուկ անվան:

5. Եկեղեցի («յեկեղեցի»): Այս գրչությանմբ բառը «Յայսմաւորք» ժողովածուի հետևյալ հատվածում ունի մի տեսակ անսովոր իմաստով կիրառություն. «Եւ նախ յեկեղեցիմ զՀոռոմ գիրն ի հայերէն այբուբենն, և ապա զթերին լցին աստուածատուր շնորհօքն» (Յայսմ., էջ 207): Նախադասության բովանդակությունը միանգամայն պարզ է, եթե բացառենք յեկեղեցիմ բառաձևը, որը որոշակի դժվարություն է հարուցում, մանավանդ որ նախադասության առաջին մասում բացակայում է ստորոգյալը:

Հարցի լուծման նպատակով թերևս կարելի է առաջ քաշել երկու վարկած. ա) յեկեղեցիմ բառի գրչությունը ճիշտ է, և այն պիտի հասկանանք ինչ-որ (մի արտաստովոր) իմաստով, բ) առկա է գրչագրական կամ տպագրական սխալ, որը պետք է կա՛մ ճշգրտել համապատասխան այլ տվյալներով, կա՛մ կոաճել ճիշտ ձևն ըստ բնագրային հատվածի:

Նախ՝ առաջին վարկածի մասին: Հայտնի է (ըստ ՆՀԲ-ի) եկեղեցի (<հուն. էկկլիսիա «արտակրչություն, հրավեր հավաքման» (բառի երեք իմաստ. 1) «կոչ, կոչարան, ժողով, ժողովարան», 2) «եկեղեցի Ջրիստոսի, Աստծու

հավատացյալ կամ դեպի սուրբ հավատ կանչված ժողովուրդ՝ «Քրիստոսի հոտ», 3) «կառույց, տաճար, ժամ»: Ավելին, այն հին եկեղեցի բառակապակցությամբ նշանակում էր «Տուն իսրայելի, հրեա ժողովուրդ, Աքրահամից մինչև Քրիստոս», իսկ եկեղեցի ձեռնագրոց բառակապակցությամբ՝ «հույների ժողով և ատյան Աթենքում»: «Թայսմաուրք»-ի մեք, եթե ճիշտ է ձևը, բառն ունի հիմքում «ժողով, միասին», մանավանդ «ի մի գալ, ժողովվել, ի մի բերել» իմաստները՝ շատ ընդհանուր ձևով: Իսկ առանձին վերցված՝ այդ ենթադրելի իմաստներն այնքան էլ վստահություն չեն ներշնչում, թեև խոսքը վերաբերում է հունական գրերին, որոնք իբրև մեկ ամբողջություն («ժողովված մեկտեղ, ի մի բերված մեկ խմբով»), եթե ընդունենք այն տեսակետը, որ հայոց գրերի մի մասն առնված է հունականից կամ ստեղծված հունարենի (մախ)օրինակով, իսկ մնացածը՝ Մեսրոպի ձեռքով՝ աստվածային ներշնչմամբ, ինչ-որ չափով հիմք են հանդիսանում հայոց գրերի հորինմանը: Եվ նկատի ունենալով այս, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ մեզանում (եթե իրոք դա այդպես է եղել) հունական գրերի մի մասի ընդօրինակումով (իբրև մեկ ամբողջություն, ի մի բերված խումբ՝ «եկեղեցի»), ըստ «Թայսմաուրք»-ի տվյալների, վերցվել է և հետո դրան ավելացվել Մեսրոպի ստեղծածը, այդպիսով կազմվել հայկական այբուբենի համակարգը («հայոց գրերը»): Միայն այս տեսակետից է հնարավոր «Թայսմաուրք»-ի մեջ գործածված յեկեղեցին ձևը բացատրել որպես «ի մի բերեցին, իբրև մեկ ամբողջություն, մաս՝ օգտագործեցին» իմաստի նշանակիչ:

Այժմ երկրորդ վարկածի մասին: Կարելի է կարծել, որ յեկեղեցին ձևը գրչագրական կամ տպագրական սխալ է (վրիպում), մանավանդ որ եթե այդ ձևը չենք ընդունում իբրև բայ-ստորոգյալ ցույց տվող բառ, որը շատ անհավանական է, ապա պիտի այդ ձևում տեսնենք մի այնպիսի վրիպում, որով աղավաղված լինի ինչ-որ բայ, որ եղել է հատվածի առաջին մախադասության ստորոգյալը: Այսպես ենք կարծում, որովհետև երկրորդ մախադասության ստորոգյալն է լիցին, իսկ առաջինը չունի որևէ ստորոգյալ, այնինչ պարզ ասվում է, որ հունարեն գրերի հետ ինչ-որ կերպ վարվեցին, այնուհետև թերին լրացրին աստվածատուր շնորհներով: Ուստի եթե մտածենք, որ հունական գրերի նկատմամբ ինչ-որ վերաբերմունք ցուցաբերվեց («յեկեղեցին»), այն է՝ «յեկեղեցին ի հայերեն այբուբենն», ապա նոր «թերին լրացրին», նշանակում է, որ յեկեղեցին-ը պիտի սրբագրվի, ասենք՝ յեղեցին (յեղեմ, յեղում), կամ ավելի հավանական է՝ յեղյեղեցին (յեղյեղեմ, յեղյեղեալ), որ սովորական իմաստներից բացի գրաբարում նշանակում էր «յեղանակել, շրջել, շրջըրջել, դարձնել, հետազոտել» (ՆՀԲ, հ. 2, էջ 354-355): Այսպես կարծելն ավելի հավանական է, քան մախորդ վարկածի ձևով մտածելը:

Ըստ այդմ՝ «Թայսմաուրք»-ի տպագիրը (Կ. Պոլիս, 1706) յեկեղեցին բայը, որ եղել է մախադասության ստորոգյալը, վրիպակով կամ թերևս ձեռագրից եկող թյուրըմթերցմամբ շարել է յեկեղեցին բառով, որտեղ վրիպել են, դ (եթե յ-ն կրկնավորի դեպքում բաց թողնվի) տառի փոխարեն գրվել է Կ տառը, որն էլ տվյալ հատվածի մեջ հարուցում է որոշակի դժվարություն:

6. Երկարաշունչ («տևական շունչ, երկարահունչ», այլև՝ «երկար՝ շունչ ունեցող»): Այս բառը չենք գտնում ո՛չ ՆՀԲ-ում և ո՛չ էլ ԱԲ-ում. «Եւ Սուրբն Իսահակ ժողովեաց յամենայն աշխարհէս հայոց մանկունս ուշեղս և քաղցրաձայն յերկարաշունչս և քաջ ուսմունս. և կարգեալ դպրոց՝ ուսուցին զմեա աշխարհս հայոց» (Թայսմ., էջ 74): Բառի կազմությունը շատ սովորական է, իսկ իմաստը՝ ըմբռնելի: Այդ հատվածը մեզ հիշել է տալիս Մովսես Խորենացու

Միայն այս հատվածի հիման վրա ՆՀԲ-ում, նաև ԱԲ-ում ինքնուրույն բառահոդված առանձնացնելը մեզ թույլ է տալիս նախաթարգմանել բառը դիտելու «Թայսմաուրք»-ի յուրահատուկ բառերից: Իսկ քանի որ ըստ այդմ բառն արդեն հայտնի է եղել հայոց լեզվի բառապաշարն ուսումնասիրողներին, մնում է միայն ընդգծել, որ նախաթարգմանելով ՆՀԲ-ում միակ վկայությանը, այն է՝ «Թայսմաուրք»-ի հիման վրա հաստատագրվելու պատճառով է, որ պատեղ դառնում է մեր ուշադրության առարկան, և դրա մասին խոսում ենք «նորահայտ բառ» հորջորջմամբ՝ որոշակի և հասկանալի պայմանականությամբ:

9. Ծաղիփաղի քարան («դատարկախոս, այլաձև խոսող»): Այս բառը հանդիպում է ՆՀԲ-ում (հ. 2, էջ 462), նաև ԱԲ-ում (էջ 629): ՆՀԲ-ն տալիս է «շաղիփաղի» այլաձև խոսքի մեջ՝ իմաստը՝ վկայակոչելով լուկ «Թայսմաուրք»-ի մեկ համատարտ նախադասություն, թեև նշում է բնագրերի տարբեր հատվածներ. «ընդէ՛ր իջեր ի շաղիփաղի քարան (կամ ի շաղիփաղի քարան) Ասորիս». խոսքն ուղղված է Մեսրոպին, որ գնացել էր արտասահման՝ գիտական որոնումների: Այս մասին ունենք երկու վկայություն, որոնցում և գործածված ենք գտնում շաղիփաղի քարան բառը. «Ջայն որ իջեր ի շաղիփաղի քարան Ասորիսն և աշխատեցեր, ընդէ՛ր ոչ եկիր առ մեծն Յոհանն Ոսկեբերան՝ որ աղբիւր էր գիտութեան, զի փութով հասանէիր փափագանաց քո» (Թայսմ., էջ 94), այլև՝ «Եւ սակաւ ինչ մեղադրեցին նմա սիրով. թէ ի շարժելն ձեր ի խնդիր գրոյն ընդէ՛ր իջեր ի շաղիփաղի քարան Ասորիսն և ոչ եկիր առ աղբիւրն իմացութեան՝ յԱստուածազգեսցն ի Հայրապետն Յոհաննէս ոսկի Բերանն: Եւ ի մնալէ այլ դիւրաւ գտանէիր զմխիթարութիւն սրտի քո» (Թայսմ., էջ 498):

Բառը կազմված է շաղիփաղի («շաղկրատ, դատարկախոս, վարիվերո և այլն») և քան («խոսք, գիտելիք և այլն») բաղադրիչներով, որ շատ բնորոշ նշանակ է հայերենի բառակազմության համար առհասարակ: Առաջին բաղադրիչն իրեն ինքնուրույն բառ կրկնավոր կազմություն է շաղի արմատից, որ թեև չենք գտնում ՆՀԲ-ում, սակայն կա Հ. Աճառյանի «Արմատական բառարան»-ում (հ. 3, էջ 490, այսուհետև՝ Արմ.) Այդ արմատը հայերենում դեռևս ստուգաբանված չէ, թեև եղել են ենթադրություններ:

10. Սոպո («բիրտ, կոպիտ»): Այս բառը ևս չենք գտնում ՆՀԲ-ում և ԱԲ-ում, սակայն կա «Թայսմաուրք»-ի մեզ հանդիպած հետևյալ երկու նախադասության մեջ. «Եւ նստան լոռութեամբ անընդունակ եղեալ ի սոպո և ի բիրտ ազգէս հայոց՝ մինչև յօր վախճանի իրեանց» (Թայսմ., էջ 94). «Եւ նստան լոռութեամբ անընդունակ եղեալ ի խստապարանոց՝ ի բիրտ և ի սոպո ազգէս հայոց» (մ. տ., էջ 501):

Հ. Աճառյանի «Արմատական բառարան»-ում (հ. 4, էջ 243) հանդիպում է սոպո բառը՝ «բիրտ, կոպիտ» իմաստով, որի համար բերվում են ոչ միայն «Թայսմաուրք»-ը, այլև ուրիշ հեղինակներ՝ իբրև վկայություն: Նշվում է նաև, որ այդ բառից ունենք ածանցավոր սոպոություն («կոպտություն») կազմությունը, և երկու բառն էլ համարվում են «նորագյուտ»:

Այս պարագայում կարևոր է ուշադրության առնել հետևյալը: Հ. Աճառյանը չի տալիս սոպո բառի ստուգաբանությունը, ոչ էլ համեմատում է հայերեն այլ բառերի հետ: Այնինչ կարծում ենք, որ սոպո-ը արմատով առնչվում է շոպել («հափշտակել, կորզել, խելել») և սոպել («համարձակել, հանդգնել, մի բանի վրա քջել») բառերին (հմտ. ՆՀԲ, հ. 2, էջ 728, Արմ., հ. 3, էջ 531 և հ. 4, էջ 243): Այնուհետև շոպել բայի շոպ արմատը (նաև շոպ տարբերակը), ըստ ՆՀԲ-ի և «Արմատական»-ի, ունի շուպել ձև ևս, իսկ ո սաստկական ածանցով՝ նաև շոպոնել (ըստ «Հին հայկազյան բառարան»-ի և Երեմիա Մեղրեցու բառարանի, էջ 247) ձևը (հմտ. հայ. ճկել-ճկոնել, ճանկել-ճանկոնել և այլն): Նկատելի է,

որ շոպ արմատը սոպ-ի արտասանական մի տարբերակն է, և դրանք ունեն համաստալին որոշակի ընդհանրություն (հմմտ. «հափշտակել» և «համարձակվել»): Ավելին, սոպ պարզ արմատից առաջացած սոպել («համարձակվել, իշխել, հաճել, ընտրել») բառը (տե՛ս ՆՀԲ, հ. 2, էջ 728) դիտվել է իբրև «ամհայտ և անստույգ» բառ, և ըստ այդմ էլ Ոսկեքերամի «Մեկնություն Մսայեայ»-ի ղնագրի մեջ այսպիսեաց սոպեն բառակապակցությունը սրբագրված է ապապիսեացս ոպեն ձևով: Կարծում ենք, որ այստեղ բնագրային խախտում, աղավաղում չկա, և իզուր են Ոսկեքարանի բնագիրը կազմողները «սրբագրել» սոպել բառը: Ուստի և անտեղի է ԱԲ-ն (էջ 728) դուրս թողնում սոպել բայն իր ցանկից, իսկ Աճառյանը, հետևելով ՆՀԲ-ին և ԱԲ-ին, իզուր է այդ բառը դիտել իբրև կեղծ բառ (Արմ., հ. 4, էջ 243):

Ամբողջ հարցն այն է, որ շոպ արմատի շորպ տարբերակը, որ տալիս է ՆՀԲ-ն (հ. 2, էջ 489), այլ բան չէ, քան դրափոխված ձևը շոպր-ի, որն էլ ամբողջովին համընկնում է սոպո-ի հետ, եթե բացառենք ս-2, ո-ր հնչումները: Սա ապացուցվում է ոչ միայն նրանով, որ հայերենի բարբառներում առկա է շորփել (Բուլանուխ, խնուս, Մուշ, Նոր Բայազետ և այլն) բայը, որ հնչում է շորփել, նաև շոռպել (Մուշ), այլև գրականում ունենք շորթել («հափշտակել, խելել, փախցնել»), շորթում («փախցնելը, խելել և այլն») ձևերը, որոնք ևս ծագումով ընդհանուր են նախորդ ձևերի հետ: Այս հարցում ավելի հեռու գնալը դուրս է մեր այստեղ հետապնդվող նպատակից:

Այսպիսով, «Թայսմաուրք» ժողովածուի որոշակի հատվածներում առկա ճիշտ մեկ տասնյակ բառերը, ամկախ իրենց բառարանագրական արտացոլման աստիճանի տարբերություններից, արժեքավոր են ոչ միայն Հայ Առաքելական Եկեղեցու կարևորագույն մի ժողովածուի կոմկրետ բառապաշարի, այլև առհասարակ հայոց լեզվի պատմության համար: